

Folke Andersson, Elisabeth André Turlind, Eric Sjöberg, Åke Wiss

Framtida konflikters karaktär

Delrapport 3

Maktfaktorer och massrörelser

Folke Andersson, Elisabeth André Turlind, Eric Sjöberg, Åke Wiss

Framtida konflikters karaktär

Delrapport 3

Maktfaktorer och massrörelser

Utgivare Totalförsvarets Forskningsinstitut - FOI Försvarsanalys 172 90 Stockholm	Rapportnummer, ISRN FOI-R--0684--SE	Klassificering Användarrapport
	Forskningsområde 2. Utformning av totalförsvaret	
	Månad, år December 2002	Projektnummer E1418
	Verksamhetsgren 5. Uppdragsfinansierad verksamhet	
	Delområde 22 Metod och utredningsstöd	
Författare/redaktör Folke Andersson Elisabeth André Turlind Eric Sjöberg, huvudförfattare Åke Wiss	Projektledare Elisabeth André Turlind	
	Godkänd av Jan Foghelin	
	Uppdragsgivare/kundbeteckning Försvarsmakten	
	Tekniskt och/eller vetenskapligt ansvarig	
Rapportens titel Framtida konflikters karaktär, Delrapport 3		
Sammanfattning (högst 200 ord) Föregående delrapporter inom projektet Framtida konflikters karaktär har dels visat på kopplingen mellan ekonomiska flöden, organisationers framväxt och väpnade konflikter, dels hur mentala modeller, medvetet eller omedvetet, påverkar analysen av konflikterna. I denna rapport ges exempel på kopplingar mellan territorium, teknik, finansiella flöden, institutioner och, framför allt, självreplikerande sociala processer av det slag som kan ligga bakom framväxten av massrörelser, radikaliserings av massrörelser, kapprustning i politisk korrekthet samt uppkomsten av angiverisystem. Ett spekulativt exempel ges också på hur fenomenet självreplikering skulle kunna utnyttjas för så kallat apokalyptiskt våld. De modeller och tankesätt som presenteras i rapporten och som ligger till grund för analysen av exemplen, verkliga såväl som hypotetiska, kan bilda utgångspunkt vid den fortsatta framtagningen av scenarier. I rapporten beskrivs sociala fenomen i ordalag som kan föra tanken till biologiska processer. Spridningen av en ideologi har exempelvis liknats vid en epidemi. I rapporten görs gällande att det kan röra sig om mer än bara en metafor, och att modeller hämtade från biologin, såsom evolutionär epidemiologi, kan ha relevans också vid studier av konflikter och konfliktorsaker.		
Nyckelord Scenarier, makt, institutioner, finansiella flöden, självreplikering, territorium, teknik, social smitta, imitation, ideologiska rörelser		
Övriga bibliografiska uppgifter	Språk Svenska	
ISSN 1650-1942	Antal sidor: 35 s.	
Distribution enligt missiv	Pris: Enligt prislista Sekretess	

Issuing organization FOI – Swedish Defence Research Agency Defence Analysis SE-172 90 Stockholm	Report number, ISRN FOI-R--0684--SE	Report type User report
	Research area code 2. Military Defence and Civil Emergency Planning	
	Month year December 2002	Project no. E1418
	Customers code 5. Contracted Research	
	Sub area code 22 Assessment and Operational Research	
Author/s (editor/s) Folke Andersson Elisabeth André Turlind Eric Sjöberg, Main Author Åke Wiss	Project manager Elisabeth André Turlind	
	Approved by Jan Foghelin	
	Sponsoring agency Swedish Armed Forces	
	Scientifically and technically responsible	
Report title (In translation) The Character of Future Conflicts, Partial Report 3		
Abstract (not more than 200 words) <p>Previous partial reports within the project The Character of Future Conflicts have demonstrated the connection between the flow of funds, the growth of organisations and the occurrence of armed conflicts. These reports have also illustrated how cognitive models affect the analysis of the conflicts, whether consciously or unconsciously.</p> <p>This report includes examples showing the connections between territory, technology, the flow of funds, institutions and, above all, self-replicating social processes. These processes are of a type that could constitute the underlying factors for the growth of mass movements and their radicalisation, the arms race in political correctness as well as the emergence of informer-systems. A speculative example is also presented, showing how the phenomena of self-replication could be applied to so-called apocalyptic violence.</p> <p>Some sections of this report describe social phenomena in terms reminiscent of biological processes. The spread of an ideology has for instance been likened to an epidemic. The report claims that this could be more than metaphoric, and that models derived from biological science, such as evolutionary epidemiology, can also be relevant when studying conflicts and their causes.</p>		
Keywords Scenarios, power, institutions, flow of funds, self-replication, territory, technology, social contagion, imitation, ideological movements		
Further bibliographic information	Language Swedish	
ISSN 1650-1942	Pages 35 p.	
	Price acc. to pricelist Security classification	

Sammanfattning

Föregående delrapporter inom projektet Framtida konflikters karaktär har dels visat på kopplingen mellan ekonomiska flöden, organisationers framväxt och väpnade konflikter, dels hur mentala modeller, medvetet eller omedvetet, påverkar analysen av konflikterna.

I denna rapport ges exempel på kopplingar mellan territorium, teknik, finansiella flöden, institutioner och, framför allt, självreplikerande sociala processer av det slag som kan ligga bakom framväxten av massrörelser, radikaliserings av massrörelser, kapprustning i politisk korrekthet samt uppkomsten av angiverisystem. Ett spekulativt exempel ges också på hur fenomenet självreplikering skulle kunna utnyttjas för så kallat apokalyptiskt våld. De modeller och tankesätt som presenteras i rapporten och som ligger till grund för analysen av exemplen, verkliga såväl som hypotetiska, kan bilda utgångspunkt vid den fortsatta framtagningen av scenarier.

I rapporten beskrivs sociala fenomen i ordalag som kan föra tanken till biologiska processer. Spridningen av en ideologi har exempelvis liknats vid en epidemi. I rapporten görs gällande att det kan röra sig om mer än bara en metafor, och att modeller hämtade från biologin, såsom evolutionär epidemiologi, kan ha relevans också vid studier av konflikter och konfliktorsaker.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Bakgrund och syfte	6
1.2 Underlag och metod	6
1.3 Läsanvisning	7
2. Fem faktorer som formar makten	8
2.1 Faktorer som förändrar och som förändras	8
2.2 Framflyttning av makten	9
2.3 Underminering av makten	10
2.4 Konsolidering av makten	11
3. Social smitta, medveten imitation och tvång	12
3.1 Självreplikerande processer i fokus	12
3.2 Nazismens framväxt	12
3.3 Otpor	16
3.4 Cortés II	18
4. Forskning rörande imitation och selektion	23
5. Slutsatser	26
6. Referenslista	27
7. Bibliografi	30
Bilaga: Social Skill - det sociala underrättelseförbandet	32

1. Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

Projektet Framtida konflikters karaktär är ett kompetensutvecklingsprojekt vid FOI Försvarsanalys, vilket avser att fördjupa kunskapen om konflikter, sociala processer och aktörer som kan utvecklas till allvarliga hot mot samhället. Projektet inleddes våren/försommaren 2000 och den första delrapporten gavs ut i december samma år.¹ Den andra delrapporten gavs ut i december påföljande år.²

I projektet belyses såväl kopplingen mellan ekonomiska flöden och våldsanvändning som hur olika mentala modeller, medvetet eller omedvetet, påverkar tolkningen av väpnade konflikter. Under 2002 inriktades arbetet mot att studera kopplingarna mellan territorium, teknik, finansiella flöden, institutioner och självreplikerande processer. Självreplikerande processer förekommer i många sammanhang, såsom vid spridningen av datorvirus, epidemier i medicinsk mening, kedjebrev och rykten.

Typiskt för självreplikerande processer är förstärkningseffekten, som gör att en till synes liten orsak eller förändring kan få dramatiska konsekvenser. Denna egenskap kan ge självreplikerande processer en central roll vid stora, ibland omvälvande, samhällsförändringar. Effekten av pesten under 1300-talet och AIDS i modern tid är uppenbara och välkända exempel. Frågan som tas upp i denna rapport är huruvida självreplikering även ligger bakom sociala processer av bland annat det slag som möjliggör att små grupper växer till massrörelser. Om så verkar vara fallet blir följdfrågan vilka mekanismer självreplikeringen av beteenden grundas på.

Projektet har under 2002 genomförts av Folke Andersson, Elisabeth André Turlind (projektledare), Eric Sjöberg (huvudförfattare till rapporten) och Åke Wiss, samtliga vid FOI. Avsnitt 3.2 har författats av Aaron Lynch, fristående forskare från USA, och översatts samt bearbetats lätt av Emil Görnerup, FOI, och Eric Sjöberg. Inom projektet utvecklas även tekniska koncept i syfte att bredda tänkandet kring framtida konflikters karaktär och möjliga prevention. Konceptet som presenteras i denna rapports bilaga har tagits fram i samarbete med FOI-projektet Ledningsförmåga i den framtida striden.

1.2 Underlag och metod

Studiens fokus har legat på faktorer som i huvudsak kan associeras till långsamma, för att inte säga smygande, samhällsprocesser. Projektgruppen har haft en tvärvetenskaplig karaktär och ämnesområdena har innefattat neurologi, psykologi, sociologi, historia och teknik. Underlag till rapporten har tagits fram med hjälp av litteratursökning, sökning på Internet, personliga samtal och ett seminarium. Kapitel 4 utgör en syntes av forskningsresultat vilka har redovisats i vetenskapliga artiklar eller i referat av sådana. Arbetet har genomförts utifrån ett evolutionsteoretiskt perspektiv,

¹ Andersson, Folke, André Turlind, Elisabeth, Görnerup, Emil, Sjöberg, Eric & Wiss, Åke (2000)

² Andersson, Folke, André Turlind, Elisabeth Sjöberg, Eric & Wiss, Åke (2001)

och hypoteser har diskuterats med medarbetare i och utanför projektgruppen. Avsnitt 2.1 är helt och hållet baserat på detta perspektiv och arbetssätt, därav frånvaron av referenser.

Seminarier, som handlade om social smitta, ägde rum den 6 september 2002. Det följdes av samtal med föredragshållaren, Aaron Lynch. Material från seminariet är publicerat i en separat rapport.³

1.3 Läsanvisning

Rapporten är uppbyggd så att den steg för steg avgränsar frågeställningar av betydelse för framtida konflikters karaktär.

Kapitel 2 syftar till att ge ett helhetsperspektiv. Här presenteras fem faktorer som har en central betydelse för utvecklingen av maktstrukturer och därmed för uppkomsten av konflikter. Denna enkla modell kan användas som en checklista vid analys av samhällsprocesser och konflikter samt vid framtagning av scenarier. Presentationen av de enskilda faktorerna följs av några exempel som tydliggör hur faktorerna kan samverka.

Kapitel 3 fokuserar mot en av de fem faktorerna – självreplikerande processer. Med tre scenarier ges exempel på de mycket skilda sammanhang i vilka processerna kan förekomma. Främst behandlas sociala processer, omständigheter som kan ligga till grund för självreplikering av beteenden samt de samhällsliga effekterna av detta.

Kapitel 4 går ett steg djupare och redovisar forskningsresultat avseende mekanismer på individnivå som kan ligga till grund för självreplikering av beteenden. Kunskap på denna nivå behövs för att kunna avgöra om vissa modeller hämtade från biologin, såsom evolutionär epidemiologi, kan ha relevans vid studier av konflikter och konfliktorsaker.

Kapitel 5, Slutsatser, återknyter till frågan rörande vilken betydelse självreplikering har för sociala processer. De slutsatser som har dragits är spekulativa men kan, om de visar sig vara riktiga, vara desto mer intressanta.

I bilagan presenteras ett förbandskoncept som knyter an till de redovisade sociala processerna. Konceptet är tänkt att utgöra ett stöd för fortsatta diskussioner.

³ Dahlberg, Marcus (2002)

2. Fem faktorer som formar makten

2.1 Faktorer som förändrar och som förändras

I vår första delrapport hävdar vi att konflikter handlar om spelregler. Ekonomiska, sociala, och legala spelregler påverkar varje individs liv. När individer är överens om spelreglerna kan effektiva samarbetsmönster växa fram, till nytta för de inblandade.⁴ Oskrivna uppföranderegler som markerar grupptillhörighet och reglerar grupployalitet ger upphov till *institutioner* i begreppets enklaste bemärkelse. I utvecklade institutioner är roller och lydnadsförhållanden givna och individerna utbytbara. Lydnaden baseras på auktoritet, belöning och bestraffning.

Institutioner kan innehålla och utgöra nav för *finansiella flöden*. Detta är särskilt tydligt i utvecklade institutioner såsom statsapparater och företag. Det finansiella flödet bidrar till institutionens attraktionskraft, eftersom den individ som får en roll i institutionen även får en del i detta flöde. Ju större och mer vittförgrenat flödet är desto fler individer i och utanför institutionen kan engageras för att vidmakthålla eller expandera densamma. Det kan ske genom köp av tjänster, rättigheter och teknik. En gräns för institutionens varaktighet och expansion kan sättas av den eller de resurser som utgör grunden för det finansiella flödet.

Finansiella flöden är inte den mest centrala faktorn i alla institutioner. Institutioner kan även bäras upp av individer vars handlande dikteras av en inre övertygelse om hur världen är eller bör vara beskaffad och vilka spelregler som ska följas. När en inre övertygelse frammanar ett starkt känslomässigt engagemang agerar individerna som volontärer, vilket minskar betydelsen av finansiella flöden. Institutioner som baseras på inre övertygelse har en särskilt stor förmåga att bli varaktiga och växa om den centrala faktorn, grunden för den inre övertygelsen, utgörs av en kombination av regler, föreställningar och beteendemönster som gynnar sin egen spridning. När så är fallet kan man tala om *självreplikerande sociala processer*.

Självreplikerande processer har en central betydelse för såväl framväxten av massrörelser som spridningen av mikrobiell smitta. Det finns naturligt nog slående likheter mellan dessa båda processer. Typiskt för självreplikerande processer är att en liten orsak kan få stora konsekvenser och att processerna är svåra att hejda. Spridningen av datavirus, vanliga förkylningsvirus, rykten och affärsidéer är fenomen som få kan ha undgått. Mindre medveten är man kanske om sin egen medverkan i spridningen av någon myt, attityd eller övertygelse, som kan komma från en vän, kollega eller annan person som har väckt uppmärksamhet. Ett exempel på en självreplikerande social process med säkerhetspolitiska konsekvenser utgör pyramidspelen i Albanien, som ledde till ekonomiskt kaos, regimens fall och uppkomsten av en frizon för kriminell aktivitet inom albanskt *territorium*.

Territorium utgör den fjärde faktorn som formar makten. Såväl eftertraktade naturresurser som spelregler och befolkningar brukar ha en territoriell knytning. Att en befolkning är samlad inom ett område har betydelse för förekomsten av

⁴ Andersson, Folke, André Turlind, Elisabeth, Görnerup, Emil, Sjöberg, Eric & Wiss, Åke (2000)

självreplikerande sociala processer. Dessa processer kan utvecklas till våldsamma konfrontationer då befolkningen är uppdelad i olika delar som står för sinsemellan oförenliga regelverk. Vidare ger kontroll över ett territorium kontroll över naturresursen där och därmed det finansiella flöde som resursen utgör grunden för. Värdet av denna kontroll förändras med tiden, och beror av spridningen av ny *teknik*.

Teknik utgör den femte faktorn. Civil teknik har betydelse för vilket välstånd som uppnås, och därmed också för hur stora finansiella flöden som genereras och kan styras. Tekniken har även betydelse för vilka institutioner som utvecklas och för beroendeförhållanden mellan dessa. Om det skulle bli möjligt att massproducera billiga solceller på ett sätt som liknar tryckning av tidningar så skulle det få vittgående konsekvenser. Värdet på olja skulle falla dramatiskt och kontroll över territorier med oljefält eller transportvägar för olja skulle förlora i betydelse liksom politiska och ekonomiska allianser som syftar till denna kontroll. Militära resurser för att säkerställa kontrollen förlorar i betydelse och det gör också den statsapparat vars legitimitet baseras på att den upprätthåller välfärden genom att säkerställa ett fritt flöde av olja.

Värt att betona är att faktorerna ovan i huvudsak kan associeras till långsamma, för att inte säga smygande, samhällsprocesser. Processerna verkar över flera år och kan bland annat resultera i att institutioner upphör att fungera, att gradvis ökande spänningar mellan olika grupperingar och institutioner övergår i öppet våld eller att någon institution får en nära nog oinskränkt makt. Nedan ges några exempel på hur de fem faktorerna kan samverka i såväl små lokala konflikter som vid formandet av världens starkaste institutioner. Varje exempel följs av en kort kommentar som återknyter till de ovan beskrivna fem faktorerna.

2.2 Framflyttning av makten

I Nigeria är ungefär hälften av landets 120 miljoner invånare muslimer. Muslimerna är i majoritet i landets norra delar, och det är här som krafter verkar för att den muslimska lagen, sharia, ska tillämpas. Att tvingas leva efter sharia uppfattas av den kristna delen av befolkningen som ett starkt intrång i den personliga friheten. För ett par år sedan resulterade det i oroligheter i vilka ett par tusen människor dödades. Spänningarna kom till uttryck igen när skönhetsstävlingen Miss World skulle äga rum i Nigeria 2002. Med anledning av tävlingen publicerade den snabbast växande oberoende tidningen i Nigeria, This Day, en artikel i vilken man hävdade att profeten Muhammed säkert hade fallit för skönhetsdrottningarna om han hade levat.

Tävlingen gjorde kollisionen mellan ett sekulariserat kristet och ett fundamentalistiskt islamiskt värdesystem tydlig. Tävlingen stöddes av presidenten och skyddades av landets väpnade organisationer. I muslimska grupper blev dock upprördheten över tävlingen och artikeln i This Day så stor att de mest radikala gick till angrepp mot en av tidningens lokaler och mot individer som inte delade den radikala muslimska normen. Våldsamma kravaller utbröt och kyrkor brändes ner, vilket åtföljdes av hämndaktioner mot moskéer. Sammanlagt dödades över hundra människor och flera tusen fördrevs från sina hem. I det läget valde presidenten att utpeka tidningen, som uttryckte en sekulär uppfattning, som ansvarig för upploppen.

Oroligheterna sades bero på oansvarig journalistik som vänder sig mot islam, och den ansvarige utgivaren på tidningen arresterades.⁵ I praktiken innebar det att man vek sig för individerna som hävdade sina värderingar genom att döda oliktankande. Därmed flyttade de radikala, i kraft av sin känslomässiga vrede och sitt aggressiva beteende, fram sin position. Som prejudicerande exempel torde händelsen få till följd att sekulära journalister i Nigeria kommer att vara rädda för att uttrycka uppfattningar som kan misshaga de radikala muslimerna. Tidningsförsäljarna är även de en utsatt grupp, förutom vilka *This Day* inte kan distribueras. Tidningens framtida intäkter kan därför kräva att tidningens innehåll anpassas efter det islamiska normsystemet. Det i sin tur gynnar en fortsatt spridning av muslimska normer.

Händelsen ovan kan uppfattas som att ett antal *institutioner* (religiösa institutioner, presidentämbetet, statens väpnade organisationer, tidningen) blev parter i en konflikt som ytterst handlar om vilka regler som ska gälla. Upprörda anhängare till en av de religiösa institutionerna sporrar varandra till att ge sig på bland annat den *teknik* som en av institutionerna, tidningen, utnyttjar för att sprida åsikter. Våldet sprids genom en *självreplikerande process* och leder till motaktioner. Ett antal människor dödas och andra tvingas lämna det *territorium* där de bott. Presidenten, som bedömer läget och värnar sin ställning, tar parti mot tidningen, som är den institution som framstår som minst hotande. Tidningen kan därmed inte räkna med presidentens beskydd och är därtill beroende av det *finansiella flöde* som försäljningen av tidningar skapar. För att inte gå under tvingas tidningen antagligen anpassa innehållet i kommande upplagor så att det inte uppfattas som provocerande av de upprörda och offensiva anhängarna till den ena religiösa institutionen. Därmed blir miljön än mer gynnsam för spridning genom självreplikerande processer av de föreställningar som denna religiösa institution står för.

2.3 Underminering av makten

I länder med en svagt utvecklad ekonomi kan en enskild råvara svara för en betydande del av statens intäkter. Dessa intäkter är nödvändiga för att löner ska kunna betalas ut. Om löner inte betalas ut eller är otillräckliga ökar incitamentet för de statligt anställda att skaffa biinkomster, vilket kan resultera i en omfattande korruption. Vidare kan staten inte räkna med att dess väpnade organisationer förblir lojala. Kontroll över den del av territoriet där den värdefulla naturresursen finns har därför hög prioritet för att säkra statens funktion och fortlevnad.

När naturresursen är lätt att utvinna och exportera kan konkurrensen med staten om territoriet bli hård. Konkurrensen kan komma från rebellorganisationer såväl som från deserterade arméenheter. Om någon av dessa lyckas få kontroll över en del av naturresursen så minskar statens intäkter och därmed förmåga att betala ut löner i motsvarande mån. Den som har kontrollen över naturresursen stärks samtidigt och kan utöka sin styrka både personellt och materiellt.

I maktkamper av detta slag förekommer det ofta att rebellorganisationer använder tvångsrekryterade barnsoldater för att rent allmänt öka organisationens slagkraft och som resurs för särskilt riskfyllda uppdrag. Barn utan andra möjligheter till försörjning, och inte sällan kidnappade barn, tvingas genomgå en socialiseringsprocess som gör

⁵ Pettersson, Christer (2002)

dem till hänsynslösa rebeller som själva kidnappar barn. I socialiseringsprocessen ingår att visad medkänsla bestraffas med våld och att råhet belönas med säkerhet och makt. Barn som har socialiserats till barnsoldater under längre tid än ett år får sin identitet knuten till rörelsen.⁶ Med denna form av rekrytering kan rörelsen växa sig allt starkare och därmed få kontroll över allt större delar av naturresursen. De kan i förlängningen ta över statens kraftigt försvagade institutioner.

Beskrivningen ovan är snarlikt utvecklingen i Sierra Leone. Exemplet visar hur en *institution*, i detta fall en rebellorganisation, kan styra om ett *finansiellt flöde* genom att ta kontroll över ett specifikt *territorium*. Då det finansiella flödet styrs om försvagas konkurrerande institutioner, i detta fall staten och dess väpnade organisationer. Det skapar gynnsamma betingelser för rebellorganisationens fortsatta tillväxt medelst de *självreplikerande processer* som socialiseringen av barnsoldater utgör ett exempel på.

2.4 Konsolidering av makten

De fem faktorerna är tillämpliga även på inrikespolitiken i USA. I grunden finns en stabilitet i att valkretsarna är utformade så att utgången är given på förhand i flertalet valkretsar. Vidare har finansieringen av återvalskampanjer fått en form som gynnar den som redan sitter vid makten.⁷ Förändringar i form av en gradvis förskjutning i maktbalansen till förmån för republikanerna syns sammanhänga med nationalistiska och eskatologiska föreställningar. Nationalismen fick ökad tyngd i och med angreppet den 11 september 2001.⁸ De eskatologiska föreställningarna, det vill säga tron på världens undergång och Jesu återkomst, har gradvis spritt sig och har nu en så stor spridning att de påverkar USA:s utrikespolitik.⁹

Den kristna högern, som räknas till republikanernas kärnväljare, har sedan några år ett mycket nära samarbete med det israeliska högerpartiet Likud. För de kristna fundamentalisterna är staten Israels existens en nödvändig förutsättning för att de bibliska profetiorna ska kunna gå i uppfyllelse. Av den anledningen är de angelägna att staten Israel skyddas från alla tänkbara hot. Denna beslutsamhet kan komma att locka över de viktiga judiska väljarna från demokraterna, som i och med det skulle få allt mer karaktär av ett utarmat parti för minoriteter. Därmed skulle republikanernas innehav av makten kunna bli långvarigt.¹⁰

Exemplet inleds med påståendet att *territoriell indelning* och *finansiella flöden* har en utformning som är konserverande ifråga om vilka som får kontroll över delstatliga *institutioner*. En förändring i väljarunderlaget kan noteras, och den beror på att vissa föreställningar sprids genom *självreplikering*. Spridningen har resulterat i nya samarbetsmönster mellan institutioner, vilka frammanar nya ställningstaganden och argument för dem. Argumenten och ställningstagandena sprids även de genom självreplikerande processer, och effekten kan i just detta fall bli en konsolidering av maktinnehavet.

⁶ Boothby, Neil & Knudsen, Christine M (2000)

⁷ Patterson, Thomas (2002)

⁸ Lieven, Anatol (2002)

⁹ Simon, Bob (2002)

¹⁰ Lieven, Anatol (2002)

3. Social smitta, medveten imitation och tvång

3.1 Självreplikerande processer i fokus

Som rubriken antyder är avsikten med detta kapitel att särskilt framhäva en av de fem faktorerna som formar makten. De skeenden som används som exempel har valts ut därför att de skiljer sig åt på väsentliga punkter. Nazismens framväxt belyser hur föreställningar som har långa traditioner och är vitt spridda kan genomgå en snabb radikaliseringsprocess som främjar konformism. Den serbiska studentrörelsen Otpor visar snarast på motsatsen, det vill säga hur en massrörelse baserad på humor, en genomtänkt doktrin och målmedvetet engagemang kan initieras. Det tredje, mycket hypotetiska, exemplet visar hur allt mer avancerad civil teknik kanske skulle kunna utnyttjas för att tvinga människor att imitera ett visst beteende. Om man så vill kan detta exempel betraktas som en högteknologisk motsvarighet till tvångsrekryteringen av barnsoldater.

3.2 Nazismens framväxt

Detta avsnitt bör betraktas som en sammanställning av hypoteser. Hypoteserna avser olika urvalsprocesser som kan ha gynnat spridningen av de föreställningar som nazismen stod och står för. De processer som behandlas nedan kan naturligtvis förekomma i många andra sammanhang som inte har någon koppling till nazism. En redogörelse för synsättet bakom hypoteserna återfinns i ett annat dokument.¹¹

Nazismens framväxt före andra världskriget har påfallande likheter med en epidemi med avseende på virulens, mottaglighet, varaktighet och spridningsvägar. Eftersom det finns en mycket omfattande dokumentation om och kring nazismen och de konflikter som följde i dess spår lämpar sig nazismen, från den utgångspunkten, som modell för hur föreställningar och beteenden kan selekteras fram och spridas i samband med masskonflikter. Hypoteserna nedan baseras på observationer som kan antas vara allmänt kända.

Nazisternas lära om arisk överlägsenhet gav anhängarna en tilltalande och indirekt möjlighet till självförhärligande. Den som direkt proklamerar sin egen förträfflighet möts vanligen med skepsis och ogillande. Nazisterna undvek detta genom att helt enkelt referera till ideologin. Genom att göra så framgick det både att anhängarna var arier och att arierna var överlägsna. Många av dem som lyssnade till budskapet blev mottagliga för ideologin på grund av dess smickrande innehåll. De förstod att även de kunde ge utlopp för sitt eget självförhärligande om de tog till sig ideologin och spred den vidare. Detta underlättade spridningen av nazism.

Den nazistiska ideologin gav många av dess anhängare en framtoning som skrämde personer med en avvikande uppfattning till tystnad eller en minskad vilja att tala. Föreställningen om att underlägsna raser vilseledde övermänniskorna gjorde nazisterna upprörda. Ideologin talade också om att motståndarna skulle besegras på

¹¹ Lynch, Aaron (2002)

ett skoningslöst och våldsamt sätt. Även i en social miljö med enbart en nazist närvarande kunde därför denna ensamman nazist skrämman de övriga till tystnad. Få personer vill argumentera med en upprörd anhängare av en rörelse som är känd för sin våldsamhet. Så var fallet även under den tid då nazisterna var en liten rörelse på den yttre politiska marginalen. Det innebar att nazisterna fick mer tid till att uttrycka sina åsikter, vilket i sin tur gav större möjligheter att påverka de individer som var närvarande och som ännu inte hade tagit ställning.

De som tog till sig ideologin började i sin tur förespråka den i olika sociala miljöer och bidrog på så sätt till dess fortsatta spridning. Spridningen i sig innebar att ideologin blev farligare och mer skrämmande för oliktankande på grund av kraften hos den stora massan. Nazisterna skrämde inte enbart oliktankande till tystnad. I vissa fall skrämde de även personer till att låtsas vara nazister, vilket utökade den skara som spred ideologin. Det underlättade också för fler personer att ge sken av att vara nazister.

När en person väl hade tagit till sig delar av den nazistiska ideologin och gått med i rörelsen, tenderade partiet att genom skrämselfaktik förtrycka ideologisk tvekan och avhopp. Att hoppa av togs som ett djupt svek och kunde innebära ett våldsamt slut. Detta kan ha bidragit till den mycket långa troheten till partiet hos anhängarna. En rörelse växer effektivare och snabbare när övergångar enbart sker åt ett håll.

Föreställningen att olika underlägsna raser utgjorde ett hot mot den egna överlägsna rasen talade för att stora människomassor behövde konverteras till nazismen för att förhindra att den egna överlägsna rasen blir utnyttjad. Idéerna behövde inte på något sätt vara sanna för att spridas. Ideologin i sig antydde att ideologin behövde spridas om och om igen. Exempelen ovan antyder att nazismens spridning gynnades av en kraftfull kombination av processer för rekrytering av nya anhängare, tystande av oliktankande och förhindrande av avhopp.

Bärandet av hakkorset underlättade ytterligare spridningen av nazism under de tidiga åren genom att ge personer anledning att fråga vad symbolen stod för. Frågan gav den som bar hakkorset ett tillfälle att sprida den nazistiska ideologin utan att ge intryck av omvändelseiver. Med andra ord, hakkorset blev ett medel som ökade mottaglighet för att få den nazistiska ideologin förklarad. Det i sin tur ledde till att en del av lyssnarna så småningom började bära hakkorset själva, kanske i syfte att få uppmärksamhet. Då nazistpartiet blivit allmänt känt gav hakkorset uttryck för en nazistisk anknytning, utan ytterligare förklaring. Bruket av hakkors antydde då att det innebar en fördel att visa nazistisk anknytning. Hakkorset kan därmed i sig ha hjälpt till att sprida ideologin, även till personer som visste vad symbolen stod för.

Nazisternas konspirationsteorier ökade anhängarnas upprördhet, vilket stärkte deras förmåga att skrämman motståndare till tystnad. Denna tystnad omfattade flera miljöer. Bland annat kunde nazister obehindrat och oemotsagda dela ut flygblad och inbjuda personer till politiska möten. Med konspirationsteorier kunde nazisterna enkelt avfärda avvikande åsikter som produkter av konspirationen, och personer med avvikande åsikter kunde stämplas som medkonspiratörer eller ovetande offer för konspirationen. Likt många andra stora konspirationsteorier gav nazisternas den egna ideologin immunitet mot allt kritiskt ifrågasättande. Det bidrog säkert till nazisternas inre lojalitet samtidigt som det ökade den tystande effekt som nazisterna

hade på icke-nazister. Konspirationsteorierna avskräckte icke-nazister från att uttrycka sina egna åsikter eftersom de då riskerade att bli stämplade som medkonspiratörer med judarna och andra grupper. Med en konspirationsteori, som är enkel att skapa men svårt att motbevisa, kan således en ideologi få en konkurrensfördel framför konkurrerande ideologier.

Den nazistiska ideologin hävdade även att mänsklighetens öde var beroende av att ideologin spreds. Ideologin innebar att den ariska nazisten, överlägsen både fysiskt och intellektuellt, var mer lämpad än någon annan att sprida hans eller hennes idéer. Det kunde rationalisera och legitimera brott mot alla som stod i deras väg och mord på personer som motsatte sig dem politiskt. Mord skrämmer icke-anhängare till tystnad och kan bidra till att öka anhängarnas relativa antal. Mindre extrema aktioner, som att ignorera eller misshandla politiska motståndare och störa deras offentliga framträdanden, underlättade spridningen av nazismen långt innan nazisterna tog över makten. Önskan att konfiskera tillgångar från judar och andra tillförde ett ekonomiskt incitament för att sprida nazismen vidare och att sabotera för andra politiska rörelser.

Den nazistiska ideologin byggde redan från början på mycket starka nationalistiska idéer som gav rörelsen en känslomässig dragningskraft. Dock var det nationalistiska känslomässiga innehållet mer evolutionärt anpassat för vissa delar av befolkningen. Den del av befolkningen som innehållet var mest anpassat för var den stora gruppen besegrade krigsveteraner från första världskriget. Samtidigt som det kan anses negativt att attrahera krigets förlorare, då det normalt inverkar negativt på möjligheterna att expandera rörelsen i hela samhället, var dessa förlorare de som var mest benägna och kapabla till att uppträda hotfullt och att utöva våld. Deras närvaro i rörelsen underlättade spridningen av den nazistiska ideologin, eftersom de med sitt hotfulla uppträdande skrämde oppositionella så att de tystnade eller uppträdde mer försiktigt. De tyska kommunisterna, å andra sidan, företrädde en ideologi som hade små möjligheter att få någon spridning bland nationalistiska tyska krigsveteraner. Därigenom fick den inte i samma utsträckning som nazismen anhängare som kunde understödja spridningen av ideologin genom att skrämma oppositionella till tystnad.

Under det tidiga 30-talet kunde en stor arbetslös befolkning utan ekonomiska skyddsnät lättare acceptera motiven till konfiskering av judarnas tillgångar, vilket gynnade spridningen av nazism och antisemitism. Dessutom hade de arbetslösa mycket ledig tid till att sprida idéerna. Därför hjälpte världsdepressionen den nazistiska epidemin att komma över den tröskel där antalet individer som anammar idéerna är högre än antalet som hoppar av.

Ekonomiska umbäranden, som ofta anges som den faktor som gör konspiratoriska och hatiska ideologier trovärdiga och känslomässigt attraktiva, motiverade också anhängare till att sprida idéerna vidare. Exempelvis kan önskan att få säga "jag är inte själv skyldig till min egen fattigdom" öka motivationen att sprida vidare en ideologi som formellt skyller alla fel på andra. Ekonomisk osäkerhet kan visserligen avgöra när en hatisk ideologi kan spridas likt en farsot, men själva mekanismen för spridandet är mycket mer komplex än ett enkelt orsakssamband innebärande att osäkerhet och oroligheter skapar nazism.

De ideologiska föregångarna till nazismen kan ha spridits på liknande sätt. Antisemitismen har sitt ursprung i den kulturella utvecklingen av kristendomen. Med tiden kom allt extremare former av antisemitism att dominera, eftersom de gynnades av att anhängarna skrämde motståndare till tystnad. Likt den senare öppna nazismen gav sannolikt de tidiga formerna av antisemitism anhängarna en känsla av överlägsenhet. När rasistiska former av antisemitism uppkom genom felaktig 1800-talsbiologi kunde de spridas på ett sätt som inte hade varit möjligt för de tidigare formerna av antisemitism. De som nu ifrågasatte den nya rasistiska antisemitismen kunde bli anklagade för att ha judiskt blod och alla de underlägsna egenskaper som det innebar enligt den rasistiska antisemiten. För dem som inte såg sig själva som judar var det då mycket lättare att inte ifrågasätta den rasistiska antisemitismen. Därmed kunde dessa idéer fortleva. Den som redan hade anammat rasistiska föreställningar kan ha känt ett behov av att visa, både för sig själv och för andra, att hans eller hennes eget blod inte var orent. Dessa rasistiska antisemiter kan därför ha varit särskilt angelägna att ofta och högljutt ge röst åt sina åsikter. Ett ekonomiskt egenintresse skulle i så fall ge rasistisk antisemitism en spridningsfördel jämfört med vanlig antisemitism.

Möjligheten att konfiskera judiska tillgångar kan också ha motiverat många att bejaka rasistisk antisemitism snarare än andra typer av antisemitism. De mest rasistiska formerna såg stölden av judiska tillgångar som ett sätt att ta eller ta tillbaka något från dem som inget förtjänar. De extrema rasistiska antisemiterna kan, med sin starka övertygelse och indignation, ha varit särskilt motiverade att ge röst åt sina åsikter för att rationalisera stölden av judiska tillgångar.

Ideologier om rasöverlägsenhet före, under och efter andra världskriget uppmanade de utvalda att skaffa många barn. Det ledde till att anhängarna såg det som sin plikt att föra vidare "sin" ras för att förbättra sitt land och världen. Dessa barn exponerades intensivt för sina föräldrars åsikter, vilket kan ha hjälpt till att sprida tidig antisemitism och nazism samt andra rasistiska ideologier runt om i världen.

När förstadier till nazism såsom extrem nationalism och rasistisk antisemitism spreds till hundratals, tusentals och miljontals människor, ökade undan för undan sannolikheten att någon av dem som anammat föreställningarna hade en exceptionell skicklighet i att tala. Denna skicklighet, förstärkt av de passioner som föreställningarna i sig väckte, utmynnade i den intensiva retorik som användes av Adolf Hitler.

Extrem herrefolksnationalism i kombination med rasistisk antisemitism fick en stark ställning genom sina spridningsfördelar, men ideologierna hade även en inneboende tendens att hetsa anhängarna till krig när anhängarna hade blivit så många att de kunde ta över statsapparaten i ett land. Detta maktskifte begränsade omedelbart rörelsen i de länder som tvingades att gå i allians mot Tyskland. Den känslomässiga passion som följde av den nazistiska ideologin var till synes så stark att Hitler själv inte kunde motstå att starta ett tvåfrontskrig. De föreställningar som likt en farsot hade fört Hitler och hans rörelse till makten drev sålunda också fram det förlopp som slutade i militärt nederlag och därmed de formella nazistiska institutionernas kollaps samt en dramatisk minskning av antalet anhängare till den nazistiska ideologin.

De farsotsliknande processer som banade väg för nazismen utgör exempel på hur idéer och åsikter kan spridas. Denna epidemiologiska analys ersätter förvisso inte forskningsresultat inom historia, sociologi, psykologi och andra sociala vetenskaper. Däremot täcker analysen en viktig aspekt av hotfulla massideologier som inte behandlats i tidigare arbeten. Tankemönster av det slag som möjliggjorde nazismens framväxt före kriget förs idag vidare i nynazistiska rörelser i Europa, Nordamerika och övriga världen. Liknande mönster och spridningsfaktorer, exempelvis ökad åsiktsspridning genom avskräckning och våld, finner man i de ideologier som ligger bakom dagens masskonflikter.

De antisemitiska föreställningarnas evolution och spridning i Europa gav inte bara upphov till den nazistiska rörelsen, utan bidrog även till att starta den sionistiska rörelsen. Efter att ha levt i en fientlig miljö var många judar än mer mottagliga för idéer om en egen judisk stat. De som tilltalades av denna idé kände antagligen ett behov av att sprida den till andra. Motiv för detta kan ha inkluderat en önskan om att hjälpa andra judar. De är troligt att de som tilltalades av idén om en egen judisk stat insåg att det krävdes miljoner anhängare för ett förverkligande. Det utgjorde säkert en stark drivkraft att sprida idén vidare. Sioniströrelsen växte och blev med tiden så stark att den i sin tur har lett till konflikter i Mellanöstern. Med viss rätt kan man därför hävda att de tidiga antisemitiska idéerna fortfarande påverkar större händelser i vår värld.

3.3 Otpor

De övergrepp mot civila som ägde rum i före detta Jugoslavien under 1990-talet anses allmänt vara de värsta i Europa sedan andra världskriget. Den serbiske ledaren, president Milosevic, utpekades tidigt som ansvarig för övergreppen, och ekonomiska sanktioner sattes in mot Serbien. Sanktionerna försvagade den serbiska ekonomin, men våldet mot civila utanför Serbien fortsatte trots en omfattande insats av internationella fredsbevarande styrkor. Konflikten fick mycket uppmärksamhet, och denna resulterade i att Serbien kom att betraktas som en skamfläck i Europa.

Kombinationen av ekonomisk tillbakagång och internationell utfrysning innebar att många unga, särskilt studenter, upplevde att de inte hade någon framtid i Serbien. För dem stod valet mellan att emigrera eller att förändra Serbien så att det åter kom att betraktas som normalt. Det senare alternativet innebar att Milosevic måste bort. Denna målsättning fick snart den serbiska studentrörelsen Otpor, som bildades den 10 oktober 1998. Initiativtagarna var ett halvdussin studenter med erfarenhet från de föga framgångsrika studentprotesterna som ägde rum ett par år tidigare.

På basis av tidigare erfarenheter utarbetades en doktrin för hur en ny studentrörelse skulle kunna växa fram och hur denna skulle kunna undergräva Milosevics auktoritet. Centralt i denna doktrin var att alla i rörelsen hade rollen att sprida budskapet vidare. Därmed undvek man en hierarkisk organisation med dess sårbarhet för ingripanden från Milosevics sida. Vidare skulle de som spred budskapet utgöra modiga förebilder för andra att ta efter. Budskapet skulle presenteras i form av roliga upptåg i offentlig miljö, och alla i rörelsen skulle hålla sig till strikt icke-våld.

Budskapet var att Milosevics tid vid makten var slut. Humorn var ett medel både för att få uppmärksamhet och för att underminera respekten för Milosevic. Den fredliga karaktären hos rörelsen gjorde att brutala ingripanden mot studenterna slog tillbaka mot regimen. När Milosevic hävdade att rörelsen var en terroristorganisation stod det tydligt för alla att Milosevic for med osanning, vilket ledde till en allmänt minskad tilltro till påståenden från regimen. Studenter som deltog i upptågen var starkt engagerade, och deras beslutsamhet att nå fram till målet stärktes av den sympati de mötte bland allmänheten. För många fyllde rörelsen både en politisk och en social funktion.

De anhängare som var särskilt engagerade och hade de mest slagkraftiga parollerna värvade flest nya anhängare, vilka i sin tur använde samma paroller och framtoning. Var och en fick hitta på nya upptåg så länge de höll sig inom de ramar som gavs av doktrinen. Det innebar att det utvecklades och selekterades fram en repertoar som var särskilt effektiv och anpassad till den dåvarande politiska miljön. Framgångarna noterades av utländska statliga och icke-statliga institutioner som likt Otpor ville få bort Milosevic, däribland the United States Agency for International Development.

Efter knappt ett års verksamhet fick Otpor stöd från USA både ekonomiskt och i form av utbildningsinsatser och kampanjmateriel. Nya anhängare kunde nu utrustas med varsin mobiltelefon samt T-shirts, flygblad, affischer och sprayburkar för att sprida rörelsens symbol. Särskilt i tidiga faser av en rörelsens tillväxt, då antalet anhängare ännu är mycket begränsat, är graffiti och affischer viktiga medel för att föra ut dess symbol och därmed väcka uppmärksamhet. I senare faser har spridningen betydelse för att framhäva rörelsens omfattning och styrka.

Med tiden anslöt sig också kända personer till rörelsen, vilket gav uppmärksamhet och gjorde det lättare för dem som var tveksamma att ta steget och stödja rörelsen. Bland sympatisörerna fanns allt fler nyckelpersoner inom olika myndigheter. Dessa utgjorde ett viktigt komplement till Otpor. I det fördolda såg nyckelpersoner till att olika uppgörelser kom till stånd med beslutsfattare inom de väpnade styrkorna. De väpnade styrkorna skulle ta emot order uppifrån men i praktiken inte lyda order utan förhålla sig passiva. Så skedde också.

Otpor växte till en massrörelse genom att varje ny anhängare i sin tur värvade nya anhängare. Inom två år hade Otpor fått närmare 70 000 anhängare, vilka utgjorde kärnan i massdemonstrationen som ägde rum den 5 oktober 2000. Utan Otpor hade denna massdemonstration, som utgjorde slutpunkten för Milosevics tid vid makten, knappast varit möjlig. Men utan stödet från nyckelpersoner i olika myndigheter hade utfallet kunnat bli mindre lyckosamt.¹²

Inte sällan framförs uppfattningen från säkerhetspolitiska analytiker att det var USA:s bombningar av Serbien 1999 som fick Milosevic att falla. Att en sådan uppfattning sprids kan ge en antydning om, och få betydelse för, hur främst USA kommer att agera i framtida konflikter.

¹² Cohen, Roger (2000)

3.4 Cortés II

Detta avsnitt innehåller en inledande diskussion rörande små aktörers möjligheter att åstadkomma stor verkan. Därefter följer ett scenario som utspelar sig över flera år. Självreplikerande processer utgör ett spektakulärt inslag i slutet av scenariet. Större delen av texten handlar dock om händelseförloppet som skulle kunna leda fram till det spektakulära slutet. Scenariet handlar om en en framtida motsvarighet till Hernán Cortés vad avser effekt i förhållande till insatta resurser.

Den 22 april 1519 landsteg Hernán Cortés tillsammans med cirka 500 beväpnade män och ett antal hästar i vad som nu är Mexico. Med hjälp av kidnappning, eller åtminstone tagande av gisslan, utpressning och lokal rekrytering av allierade samt, vilket sedermera visade sig vara mera betydelsefullt, oavsiktligt utnyttjande av rådande verklighetsmodeller samt medförda smittämnen (smittkoppor) inledde Cortés och hans män utplåningen av en civilisation.

Frågan är om en sådan anmärkningsvärd och skrämmande bedrift kan upprepas 500 år senare, det vill säga år 2019. För att besvara denna fråga måste man först av allt reda ut huruvida det existerar någon uppsättning av principer, det vill säga en doktrin, som kan ge en handfull personer en närmast ofattbar dödsbringande förmåga. En hypotes är att följande principer skulle kunna utgöra de centrala delarna i en doktrin för en handfull personer:

- Dematerialisering
- Självreplikering
- Svärmuppträdande

Dematerialisering innebär i miljösammanhang att man åstadkommer mer välfärd med en lägre förbrukning av råvaror. I ett militärt sammanhang kan det innebära att en liten mängd precisionsvapen utnyttjas istället för en stor mängd ostyrda vapen. I ett doktrindokument, som författats av två kinesiska överstar, pläderar dessa för att civila resurser i det tilltänkta målområdet utnyttjas som vapen. Detta var precis vad som hände den 11 september 2001.

Självreplikering är den process som möjliggör att datorvirus sprids på Internet och att smittkoppor sprids i en befolkning. Självreplikering ligger också bakom spridningen av idéer och föreställningar i form av rykten samt imitation av beteenden. Bland exemplen finner man sådant som kedjebrev, pyramidspelen i Albanien i slutet av 90-talet, framväxten av gatugäng samt folkmord.

Självreplikering innebär att man kan utgå från nästan ingenting, vilket ligger väl i linje med intentionen att dematerialisera, men att detta "nästan ingenting" kan växa till en stor mängd, vilket utgör en förutsättning för svärmuppträdande. Svärmuppträdande kan utnyttjas som princip för att överbelasta olika system.

Sammanfattningsvis finner vi här tre processer, eller principer, som passar väl ihop. Med dem som utgångspunkt blir nästa fråga med vilka resurser en handfull personer skulle kunna åstadkomma en förödelse av samma dignitet som den Hernán Cortés stod för. Eftersom exemplet nedan handlar om att testa gränserna för vad som skulle kunna bli möjligt finns det flera skäl att begränsa resurserna till följande:

- < 10 personer
- < 1 miljard SEK
- < 80 ton utrustning

Med en handfull personer menar man oftast att det handlar om en grupp bestående av fyra eller fem personer. Att föröda en kontinent kan framstå som en tuff utmaning för en så liten grupp. Det finns emellertid tre starka skäl för att välja en så liten grupp. Det första skälet handlar om sannolikheter. Sannolikheten för att ett fåtal smarta men hänsynslösa individer kommer samman och utvecklar ett varaktigt samarbete är väsentligt mycket högre än sannolikheten för att ett nytt al-Qaida eller en ny Aleph (före detta Aum Shinrikyo) växer fram. Det andra skälet handlar om drivkrafter och motiv. Ju mindre en grupp är desto mer bisarr kan gruppens drivkraft eller motiv vara. Det tredje skälet är att en liten grupp av detta slag kan vara helt självständig, men den kan även utgöra en cell i en större organisation eller vara ombud för en stat.

Motivet för att begränsa de ekonomiska resurserna till en miljard kronor är att ett kapital i denna storleksordning ger en betydande handlingsfrihet samtidigt som det håller sig inom ramen för vad enstaka individer faktiskt har lyckats förvärva på kort tid, på legal eller illegal väg.

Mängden materiel har begränsats till vad som i princip kan rymmas i fyra containrar av standardtyp. Denna begränsning motiveras av att lagerhållningen måste vara så liten att den kan döljas inom ramen för någon till synes legitim affärsverksamhet.

Att en framtida motsvarighet till Cortés skulle uppstå genom att en grupp människor bygger upp ekonomiska och tekniska resurser i syfte att föröda ett land är ytterst osannolikt. Det är troligare att en framtida Cortés växer fram som en oavsiktlig konsekvens av någon annan verksamhet, exempelvis att ett gäng med unga och smarta men hänsynslösa män är ute efter snabba pengar. Nedan följer ett detaljrikt scenario med den utgångspunkten.

Chansen att tjäna snabba pengar kommer i form av att en medlem i ett sådant gäng har en bekant som har en bekant som är lågavlönad gränsvakt i ett land som fungerar som transitområde för narkotikasmuggling. Denne gränsvakt och hans kolleger råkar sitta på ett parti beslagtagna narkotika som inte registrerats. Med låga eller obefintliga löner är frestelsen att sälja partiet stor. Gänget lägger därför ett bud på partiet och köper det.

Utmaningen består nu i att finna kunder och ett diskret sätt att få betalt för varan. Den datorkunnige i gänget ordnar saken tillsammans med den som är kunnig i ekonomi. De söker upp datorer som har smittats med så kallade trojaner, tar över kontrollen av dessa datorer och utnyttjar dem som servrar för att möjliggöra dold kommunikation och för att lägga ut sidor med anvisningar för hur narkotika kan beställas och hur betalning ska ske. För att de tänkta kunderna ska hitta dessa sidor med erbjudanden genomförs en marknadsföring på någon av de populära mötesplatserna på nätet där alla kan skapa egna anonyma hemsidor. Ägarna till de kapade datorerna, som kan befinna sig i olika länder, är sällan medvetna om att deras datorer är kapade.

För att undgå upptäckt från såväl polis som konkurrenter avser gänget att leverera narkotikan industriförpackad med inrikesbrev. Vad som erfordras är ett säkert sätt att föra in den industriförpackade narkotikan i landet. Ett sätt att föra in narkotikan, och samtidigt undvika mellanhänder, är med hjälp av obemannade flygande farkoster. Sådana har utvecklats för många olika syften. En variant används som ersättare för väderballonger över oceanerna. Den varianten kan föra med sig ett par kilo last och flyga flera tusen kilometer. Gänget önskar därför få tillgång till sådana farkoster. Återigen har en i gänget en bekant som har en bekant som mot betalning kan stjäla ett par farkoster av denna typ från en meteorologisk station.

Nu har gänget de resurser som krävs för att driva en mycket lönsam affärsrörelse. Intäkterna strömmar in och gänget får erbjudanden att köpa nya partier från gränsvakterna. Med tiden utvecklas även ett samarbete mellan gränsvakterna och de producentnära smugglarna. De senare säljer partier till gränsvakterna, och får på så sätt bättre betalt än när de utgör en del i en lång distributionskedja. För att inte samarbetet ska upptäckas fortsätter man, med gränsvakternas goda minne, att smuggla enligt tidigare mönster. Gränsvakterna i sin tur visar på ökad effektivitet genom att redovisa ökade beslag. Det hela möjliggörs med ökad total produktion av narkotika. På det lokala planet är alla vinnare, åtminstone rent ekonomiskt.

När såväl gängets marknadsandel som tillgången på narkotika ökar ställs gänget inför problemet att kunna transportera all narkotika. Den använda metoden har fungerat bra, och därför vill de kunna fortsätta använda den. Vad som behövs är fler obemannade flygande farkoster. Eftersom de behöver hundratalet enheter väljer de att producera fler av dem, med de stulna enheterna som tekniskt underlag. Komponenterna kan i regel köpas färdiga, men sammansättningen av farkosten och framställningen av vissa delar måste de stå för själva. Med hjälp av tidigare vinster köper de en verkstad och de resurser som krävs för produktionen. Efter ett antal år har verksamheten expanderat så att gänget tjänar hundratals miljoner kronor om året och förfogar över hundratals små farkoster.

Ekonomen i gruppen har ordnat det så att pengarna ser ut att vara tjänade på laglig väg. För det syftet har ett antal IT- och bioteknikbolag skapats som fasader för penningtvätt. Pengar förs över till ägarna, alltså gänget, genom uppgjorda aktieköp. En del av vinsten används för att göra fasaden trovärdig: laboratorier byggs, utrustning anskaffas och personal anställs och arbetar i god tro. Verksamheten har alltså resulterat i framväxten av en grupp hänsynslösa män med stora ekonomiska tillgångar, laboratorier som i princip möjliggör produktion av biologiska stridsmedel samt förlösa farkoster som är idealiska just för att sprida biologiska stridsmedel.

När gänget just har skaffat resurser för en ytterligare expansion ändras förutsättningarna så att affärsidén faller. Förändringen kan bestå i att narkotika legaliseras, att en ny drog konkurrerar ut den typ av narkotika som gänget har fått tillgång till, att produktionen upphör i producentlandet eller att åtgärder mot korruption slår mot gängets leverantörer. Gänget sitter nu med stora tillgångar, bland annat tusen förlösa farkoster, men utan en löpande verksamhet. I valet mellan att bara koppla av med den mycket stora förmögenhet de redan har samlat på sig eller att hitta en ny, ännu mer lukrativ och utmanande affärsidé väljer de det senare.

För att en affärsidé ska uppfattas som en utmaning av de nu ganska avtrubbade männen måste den kunna ge en vinst i miljardklassen. Det är egentligen inte längre vinsten som är det väsentliga, utan känslan av att lyckas med något stort. Den nya affärsidén går ut på att gänget ska åstadkomma en masskidnappning utformad som ett pyramidspel. Tanken är att gänget ska ta en gisslan och förse samtliga i gisslan med så kallade colombianska halsband. Dessa utgörs av en rem runt halsen som håller fast en sprängladdning samt utrustning som avgör om sprängladdningen ska utlösas. Gisslan indelas i grupper om fyra personer vardera och dessa instrueras att sprängladdningarna är kopplade till varsin timer. En kommer att sprängas efter en timme, nästa efter två timmar och så vidare. För att överleva måste de antingen sätta in en stor lösensumma på ett angivet konto, varefter de får en kod via Internet som gör det möjligt att avlägsna halsbandet, eller också måste de ta fyra nya grupper som gisslan. De vet att den första sprängladdningen sprängs efter en timme, men de vet inte vem av dem som bär denna. Vad de vet är att den nya gisslan kan bli fri på samma sätt, och dessutom kommer lösensumman för varje individ i den nya gisslan att vara en fjärdedel så stor som för dem själva. Pyramidspelet är planerat att växa tills det innefattar tiotusentals individer.

Gänget använder nu åter en kombination av egen produktion och inköp av färdiga komponenter för att denna gång massframställa avancerade colombianska halsband med inbyggd pulsmätare, kamera, processor för bildanalys och så vidare så att halsbanden både kan ge instruktioner till gisslan och automatiskt kontrollera om instruktionerna har blivit åttlydda. Vissa halsband förses även med mobiltelefoner. Halsbanden förpackas i grupper om fyra i små väskor, vilka i sin tur förpackas i grupper om fyra i ryggsäckar och så vidare så att distributionen kan fungera när den pyramidspelliknande kidnappningen har kommit igång. I varje väska ingår även en elpistol för att underlätta kidnappningen.

Så här långt komna i planeringen och materielanskaffningen drabbas medlemmarna av ett närmast ohämmat storhetsvansinne. Ett brott som kan ge hundratals miljoner kronor framstår som ointressant jämfört med möjligheten att påverka världshistorien. Nu börjar de därför planera för ett angrepp som för tankarna till apokalyptiskt våld. De förfogar redan över en hel del resurser som kan användas för det ändamålet. Vad de behöver göra är att komplettera resurserna så att de svarar mot det nya målet: att sprida pestbakterier i aerosolform över många storstäder och samtidigt vidta åtgärder som försvårar distributionen av antibiotika.

Gänget har laboratorier i vilka de kan odla pestbakterier samt obemannade farkoster som kan transportera bakterierna vart som helst och även känna av hur vindarna blåser, vilket möjliggör optimal spridning. De har även en verkstad i vilken de kan sätta samman spridningsutrustning såväl som speciella stridsdelar. Varje obemannad farkost som har spridit sin bakterielast flyger programstyrt mot en kraftledning och kapar denna med en specialtillverkad stridsdel. Det utgör en av åtgärderna för att skapa kaos som försvårar distributionen av antibiotika. Masskidnappningen med hjälp av de framtagna halsbanden utgör en annan. Förutom att kidnappningen torde skapa panik som leder till att larmnummer blockeras och att folk inte vågar gå ut kan de kidnappade utnyttjas som tvångsrekryterad arbetskraft med uppgift att skapa ytterligare kaos. Exempelvis kan de tvingas att placera tidsinställda bomber under parkerade bilar och att skapa falska bilbomber.

Ett angrepp enligt ovan skulle även kunna vara en följd av att gängets medlemmar har anslutit sig till en religiös sekt som förespråkar apokalyptiskt våld.¹³ De kan då anse att människorna som de har dödat har blivit hjälpta till en bättre tillvaro.

¹³ Lifton, Robert J. (1999a)

4. Forskning rörande imitation och selektion

Särskilt avsnitt 3.2 i denna rapport har beskrivit sociala fenomen i ordalag som kan föra tanken till biologiska processer. Spridningen av en ideologi har exempelvis liknats vid en epidemi. Synar man fenomenen närmare finner man att det kanske rör sig om mer än bara en metafor. Spridningen av en ideologi, och den radikaliserings av ideologin som kan äga rum medan den sprids, har biologiska motsvarigheter vilka behandlas inom forskningsområdet evolutionär epidemiologi.¹⁴ Ett annat socialt fenomen, som tar sig uttryck i att människor försöker överträffa varandra ifråga om exempelvis politisk korrekthet, har även det sin biologiska motsvarighet. Fenomenet kallas skenande evolution, och kan ge upphov till extrema attribut och beteenden.¹⁵

Tanken att evolutionära processer även kan avse sociala fenomen är inte ny, men den är och förblir sannolikt ytterst kontroversiell.¹⁶ När Darwin med flera lanserade idén att evolutionära processer kunde ligga bakom uppkomsten av nya arter väckte det ett starkt motstånd. Tankarna stred mot den verklighetsmodell och upphöjda självbild som religionen, dess institutioner och företrädare stod för. Trots att det finns en mängd forskningsresultat, även experimentella, som stödjer evolutionsteorin så förkastas den än idag av många människor med en fundamentalistisk tro. Genom lagstiftning försöker företrädare för dessa försvaga evolutionsteorins ställning.¹⁷

En förutsättning för att evolutionsteorin skall ha relevans för sociala processer är att det existerar någon social motsvarighet till genen. Ett beteende måste kunna spridas, varieras och utsättas för selektion. Att beteenden kan spridas är en självklarhet, liksom att det kan ske genom olika processer. Ibland anförs gäspningar och emotionella tillstånd som exempel på beteenden som sprids som om de smittade av sig. Det beteendet är reflexmässigt. Även handlingar som baseras på observation av andra och som föregås av något beslut kan få stor spridning.¹⁸ Exempel på detta är finansbubblor. Däremellan finns en mängd former av imitation som varken bygger på enkla reflexer eller beslut. Inläring av modersmålet hör hit, liksom förvärvandet av olika poser och ritualer.¹⁹

Det står helt klart att det finns en medfödd förmåga att imitera.²⁰ Den visar sig i att nyfödda barn imiterar ansiktsuttryck trots att de aldrig har sett sitt eget ansikte. Kopplingen mellan observation av ett beteende och egna hjärnprocesser svarande mot detta beteende kan mycket väl finnas kvar i vuxen ålder, även om den normalt inte kommer till så synligt uttryck. För det talar förekomsten av så kallade ekosyntom, som är en vid demens och schizofreni förekommande tvångsmässig upprepning av någon annans rörelser, kroppsställning eller tal.²¹ De beskrivna fenomenen kan tyda på att ett observerat beteende automatiskt transformeras om till

¹⁴ Ewald, Paul W. (1994)

¹⁵ Colby, Chris (1996)

¹⁶ Dawkins, Richard (1976)

¹⁷ The Economist (1999)

¹⁸ Bikhchandani, Sushil, Hirshleifer, David & Welch, Ivo (1996)

¹⁹ Meltzoff, Andrew N. & Prinz, Wolfgang (Eds.) (2002)

²⁰ Meltzoff, Andrew N. & Moore, M. Keith (1999)

²¹ Nationalencyklopedin och Språkdata (ordboksartiklar) (2002)

ett aktivitetsmönster i observatörens hjärna, och att detta aktivitetsmönster svarar mot att observatören står i begrepp att själv utföra det observerade beteendet.

De strukturer i hjärnan som möjliggör ovannämnda transformation kan utgöra en påbyggnad till mer grundläggande neurala processer. Dessa mer grundläggande processer innebär att förmågan att utvärdera en handling innan den utförts är resultatet av en mental simulering.²² Den mentala simuleringen har formen av en upprepad växelverkan mellan nerver som är involverade i perception och nerver som är involverade i motorik. Det speciella i sammanhanget är att de aktivitetsmönster som avser motoriken inte når hela vägen fram till muskulaturen. Däremot aktiveras de nerver som är involverade i perceptionen som om rörelsen verkligen hade utförts. Effekten blir att handlingen stannar vid tanken. Omvänt är tanken på en handling en nästan fullföljd handling. Och här kommer poängen – observationen av någon annans handling ger upphov till samma aktivitet i den egna hjärnan som om man själv, medvetet eller omedvetet, förberedde eller tänkte handlingen. En indikation på att processer av nämnda slag faktiskt kan förekomma fick man med upptäckten av de så kallade spegelneuronerna.²³

Spegelneuronerna har hittills studerats i samband med motorik. Det är inte uteslutet att motsvarande processer även kan gälla emotioner. Under sextiotalet genomfördes experiment med apor som kan tolkas i den riktningen. Experimenten tillgick så att en apa i en bur fick lära sig att den kunde få en belöning i form av mat genom att dra i en spak. När den hade lärt sig detta ändrades förutsättningarna något. I en bur nära den tränade apan sattes en annan apa, synlig för den tränade apan. Experimentet var nu utformat på ett sådant sätt att varje gång den tränade apan drog i spaken för att få mat så fick dessutom den andra apan en elchock. Det fick till följd att den tränade apan slutade att dra i spaken och avstod från mat. Det här kan naturligtvis tolkas som att apor har en mycket starkt utvecklad medkänsla. Och utgår man från hypotesen om spegelneuroner så kan denna medkänsla vara bokstavig. När den tränade apan ser den andra plågas så aktiveras motsvarande neuroner i den tränade apan så att även den upplever olust. Inom parentes kan nämnas att effekten blev störst när den apa som utsattes för elchocker var nära bekant med den tränade apan och minst när det istället var en kanin som utsattes för elchockerna.

Om ett observerat beteende, inklusive de känslomässiga uttrycken, ger samma spår i observatörens minne som om observatören själv stod för beteendet så ligger det nära till hands att anta att detta beteende kan återanvändas. Ett minne, som det handlar om i detta fall, aktiveras i regel genom associationer. Associationer kan ges av faktorer i den yttre miljön, exempelvis i form av att en situation uppkommer som liknar den då beteendet observerades. Processer av detta slag har förts fram som en möjlig förklaring till varför den som har utsatts för övergrepp som barn ibland själv blir den som genomför liknande övergrepp i vuxen ålder.²⁴

Det centrala i resonemanget ovan är hypotesen att ett beteende som har väckt uppmärksamhet lagras i observatörens hjärna som om observatören själv hade utfört handlingen eller stått i begrepp att utföra handlingen. Det lagrade mönstret kan ses som en programmodul som kan aktiveras genom associationer. Om resonemanget

²² Hesslow, G. (2001)

²³ Di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V., & Rizzolatti, G. (1992)

²⁴ Bråten, Stein (1999)

håller så innebär det att hjärnan lagrar mängder av dessa mer eller mindre komplexa programmoduler, vilka skulle kunna utgöra den sociala motsvarigheten till gener.

När en handling verkställs så motsvarar det att en programmodul har aktiverats fullt ut. En observatör som ser handlingen ser i regel också utfallet av handlingen. Ser observatören att den som utför handlingen råkar illa ut eller att handlingen väcker ogillande så kan detta negativa utfall associeras till den programmodul som motsvarar handlingen, eftersom den är aktiverad även i observatörens hjärna. Upprepade observationer kan förmodas påverka dessa associationer så att de förstärks om utfallet alltid blir negativt.

Här kan man återknyta till hypotesen att förmågan att utvärdera en handling innan den utförts är resultatet av en mental simulering. Ställd inför en situation kommer hjärnan att associera fram ett antal alternativa handlingsmöjligheter, ovan kallade programmoduler. Den just beskrivna processen för inläring genom observation har medfört att vissa av modulerna har fått en mer negativ eller positiv valör än andra. Denna valör får betydelse för vilket av de möjliga handlingsalternativen som omsätts i praktisk handling.²⁵ Om handlingen observeras av andra så kommer programmodulen motsvarande just denna men inte de andra handlingarna att flerfaldigas genom att lagras i observatörernas hjärnor. Därmed uppnås ett fundamentalt kriterium för evolution - differentiell reproduktiv framgång.²⁶

Att vi till synes har en viljemässig kontroll över vilka fraser vi yttrar och vilka rörelser vi utför kan vara en illusion som är knuten till det fenomen som vi kallar medvetande.²⁷ Ett experiment som är tankeväckande i detta sammanhang utformades så att man kunde få försökspersoner att ofrivilligt vrida på huvudet. Praktiskt gick det till så att vissa muskler stimulerades via elektroder. Försökspersonerna informerades inte om det verkliga syftet med de fastsatta elektroderna. När försökspersonerna fick frågan varför de vred på huvudet lämnade de alltid någon förklaring som framställde beteendet som självvalt. Om vi kan uppleva en ofrivillig motorik som självvald kan vi kanske även uppleva andra mentala processer som självvalda trots att de inte är det.

Det spekulativa resonemang som presenterats här ger vid handen att det mycket väl kan vara så att beteenden och sociala miljöer utvecklas enligt samma grundläggande principer som Darwin använde för att förklara uppkomsten av nya arter och därmed ekosystem.

²⁵ Hesslow, G. (2001)

²⁶ Colby, Chris (1996)

²⁷ Blackmore, Susan (2002)

5. Slutsatser

I rapporten ges exempel på kopplingar mellan de fem faktorerna territorium, teknik, finansiella flöden, institutioner och, framför allt, självreplikerande sociala processer. Ibland kan flera av dessa samverka på ett sätt som innebär att maktstrukturer konsolideras. Ett exempel utgör nazismen, som fick så många anhängare att de via demokratiska val kunde överta de formella institutionerna och med dessa resurser och befogenheter rensa ut oliktankande och permanenta makten. Brezjnevdoktrinen, som kan ses som en produkt av kommunismen, hade ett likartat syfte. Rädslan för en inlåsningseffekt av nämnda slag har på senare tid framför allt kommit till uttryck vid val i länder där islamister har ett starkt stöd. Kunskap om hur massrörelser utvecklas och varför de ibland radikaliseras framstår i detta perspektiv som väsentlig.

Imitation är den process som lägger grunden för massrörelser. Imitation utgör en så självklar del i vardagslivet att dess betydelse lätt ignoreras. Exempelvis får vi alla ett modersmål utan att välja det eller ens reflektera över det. Med samma lätthet tar vi till oss föreställningar och beteenden som inte kommer i konflikt med vad vi tidigare lärt. Om det uppstår en konflikt mellan inlärd och nya föreställningar så kommer endera att trängas tillbaka. Flera processer påverkar det urvalet, medvetet eller omedvetet. Det är när en uppsättning beteenden får ett övertag i denna urvalsprocess som en massrörelse växer fram.

Uppdämt missnöje, rädsla och existentiella behov är faktorer som motiverar individer att ta till sig föreställningar som ger positiva förväntningar eller känslor. Sättet att föra fram föreställningar har betydelse. Starkt engagerade och beslutsamma förebilder ger upphov till starkt engagerade och beslutsamma efterföljare. Det tenderar att gynna spridningen av de beteenden och föreställningar som dessa står för. Vad beträffar snabba värderingsförskjutningar, radikaliserings och extrema beteenden uppkommer dessa ur människors strävan att överträffa varandra. När de överträffar varandra förskjuts referensnivån. Processer av detta slag kan även anta formen av en kapprustning i politisk korrekthet.

Sociala beteenden formade genom effektiv retorik kan i vissa fall tysta opposition väl så effektivt som vapen. Det så kallade kriget mot terrorismen innebär exempelvis att det kan bli mycket kännbart att ha något som helst samröre med någon som påstås ha en koppling till terrorism. Genom att tillskriva någon en sådan koppling kan denne någon enkelt isoleras politiskt, socialt och ekonomiskt. Ett annat exempel har aktualitet i Europa; I ett sekulariserat samhälle som hävdar religionsfrihet är det riskabelt att rikta kritik mot en rörelse som inte gör åtskillnad mellan religion och politik.²⁸

Det spekulativa resonemang som presenterats i rapporten ger vid handen att det mycket väl kan vara så att beteenden och sociala miljöer utvecklas enligt samma grundläggande principer som Darwin använde för att förklara uppkomsten av nya arter och därmed ekosystem. Resonemanget behöver emellertid inte föras så långt. De modeller och tankesätt som presenteras i rapporten och som ligger till grund för analysen av dess exempel, verkliga såväl som hypotetiska, är ändå användbara vid framtagningen av scenarier som svarar mot Försvarmaktens behov.

²⁸ Anderberg, Thomas (2002)

Referenslista

Urvalet av referenser grundar sig bland annat på att de, när så är möjligt, ska vara lättillgängliga via Internet. Samtliga länkars aktualitet verifierades den 10 december 2002.

Albinsson, Pär-Anders (2002) Systemanalys och IT-säkerhet, FOI. Uppgifterna erhållna muntligen.

Anderberg, Thomas (2002) "Religionskritiken kvävs med tystnad", Dagens Nyheter, 12 november 2002, sid. B2.

Andersson, Folke, André Turlind, Elisabeth Sjöberg, Eric & Wiss, Åke (2001) "The Character of Future Conflicts, Partial Report 2", Division of Defence Analysis, Swedish Defence Research Agency, Sweden, December 2001, FOI-R--0443--SE.

—, Folke, André Turlind, Elisabeth, Görnerup, Emil, Sjöberg, Eric & Wiss, Åke (2000) "The Character of Future Conflicts, Partial Report 1", Division of Defence Analysis, Defence Research Establishment, Sweden, december 2000, FOA-R--00-01822-201--SE.

Bikhchandani, Sushil, Hirshleifer, David & Welch, Ivo (1996) Informational Cascades and Rational Herding, An Annotated Bibliography. Working Paper, UCLA/Anderson and Ohio State University and Yale/SOM, June 1996.
<http://welch.som.yale.edu/cascades/>

Blackmore, Susan (2002) "The Grand Illusion: Why consciousness only exists when you look for it", New Scientist, 22 June 2002, p 26ff.

Boothby, Neil & Knudsen, Christine M (2000) "Children of the Gun", Scientific American, June 2000.

Brooks, Michael (2002) "Face-off", New Scientist, September 2002, p. 38ff.

Bråten, Stein (1999) "From intersubjective communion in infancy: virtuous and vicious circles of intergeneration re-enactment", University of Oslo. Paper presented at "Past and future of the field of psychotherapy at the Millennium change", Aarhus, Denmark, December 3-5, 1999.
<http://www.intersubjectivity.com/abstracts.htm>

Carley, Kathleen M. (2002) Biografi, Department of Social and Decision Sciences, Carnegie Mellon University, Pittsburgh.
<http://www.epp.cmu.edu/people/bios/carley.html>

Center on Social and Economic Dynamics (2002) The Brookings Institution, Washington DC.
<http://www.brook.edu/dybdocroot/es/dynamics/default.htm>

Cohen, Roger (2000) "Who Really Brought Down Milosevic?", The New York Times Magazine, November 2000.
http://news1.beograd.com/english/articles_and_opinion/new_york_times/001126_who_really_brought_down_milosevic.html

Colby, Chris (1996) "Introduction to Evolutionary Biology, Version 2", The Talk.Origins Archive.
<http://www.talkorigins.org/faqs/faq-intro-to-biology.html>

Dahlberg, Marcus (2002) "Proceedings from the FOI-Seminar 'Imitation - hot eller löfte'", Stockholm 6th September 2002, Division of Defence Analysis, Swedish Defence Research Agency, Sweden, FOI-R--0745--SE.

DARPA (2002b) "Human ID at a Distance (HumanID)", Information Awareness Office.
<http://www.arpa.mil/iao/HID.htm>

Davison, Malcolm (2000) "Language: no barrier to business", Knowledge Management magazine, juli/augusti 2002.
<http://www.rightwords.co.uk/lang.html>

Dawkins, Richard (1976) "The Selfish Gene", Oxford, Oxford University Press.

Di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V., & Rizzolatti, G. (1992) "Understanding motor events: A neurophysiological study", Experimental Brain Research 91, 176-180.

Ewald, Paul W. (1994) "Evolution of Infectious Disease", Oxford University Press.

Gulden, Timothy R. (2002) "Spatial and Temporal Patterns in Civil Violence: Guatemala 1977-1986", Working Paper No. 26, Center on Social and Economic Dynamics, The Brookings Institution, Washington DC, February 2002.
<http://www.brook.edu/dybdocroot/es/dynamics/papers/guatemala/guatemala.htm>

Hesslow, G. (2001) "Medvetande som simulering av beteende och perception", I H. Lagercrantz (red) Hjärnan och medvetandet. Nya Doxa, Nora.
<http://www.mphy.lu.se/avd/nf/hesslow/philosophy/HW-medvet.htm>

Leth, Göran & Thurén, Torsten (2002) "Revolutionen i Belgrad 2000 - Fakta och förklaringar i några svenska medier", Styrelsen för psykologiskt försvar, ISSN 1401-2383, Stockholm 2002.

Lieven, Anatol (2002) "The Push for War", London Review of Books, Vol. 24, No. 19, October 2002.

Lifton, Robert J. (1999a) "Destroying the World to Save It", Speech before the Los Angeles World Affairs Council, November 1999.
<http://www.lawac.org/speech/lifton.html>

Lynch, Aaron (2002) "Thought Contagion in the Dynamics of Mass Conflict"
<http://www.thoughtcontagion.com/TCDMConflict.htm>

Meltzoff, Andrew N. & Prinz, Wolfgang (Eds.) (2002) "The Imitative Mind, Development, Evolution and Brain Bases", Cambridge University Press.

— & Moore, M. Keith (1999) "Resolving the Debate about Early Imitation", Department of Psychology, University of Washington. From: A. Slater & D. Muir (Eds.), Reader in Developmental Psychology (pp. 151-155). Oxford: Blackwell, 1999
<http://cdbl.washington.edu/meltzoff/publications.html>

Nationalencyklopedin och Språkdata (ordboksartiklar) (2002)

Patterson, Thomas (2002) "Amerikaniseringen borde bekymra Sverige", Dagens Nyheter, 17 november 2002. Artikeln är översatt av Ingmar Nevéus.

Pettersson, Christer (2002) "Oroligheterna fortsätter i Nigeria", Dagens Nyheter, 24 november 2002.

Simon, Bob (2002) "Falwell Brands Mohammed A 'Terrorist'", 60 Minutes, CBS News, October 6, 2002.
<http://www.cbsnews.com/stories/2002/10/03/60minutes/main524268.shtml>

The Economist (1999) "The origin of the stretch-limo", August 21, 1999.

6. Bibliografi

Samtliga länkars aktualitet verifierades den 10 december 2002.

Armstrong, Karen (2000) "The Battle for God", Alfred A. Knopf Incorporated.

Axtell, Robert L. (2002) "Non-Cooperative Dynamics of Multi-Agent Teams", Working Paper No. 27, Center on Social and Economic Dynamics, the Brookings Institution, Washington DC, April 2002.

Bekkering, Harold, Kerzel, Dirk & Wohlschläger, Andreas (----) "Kognition und Handlung, Imitation"
http://www.mpipf-muenchen.mpg.de/CA/RESEARCH/imitation_g.html

DARPA (2002) "Babylon", Information Awareness Office.
<http://www.arpa.mil/iao/Babylon.htm>

— (2002c) "Translingual Information Detection, Extraction and Summarization (TIDES)", Information Awareness Office.
<http://www.arpa.mil/iao/TIDES.htm>

Demiris, Yiannis & Hayes, Gillian (2002) "Imitation as a dual-route process featuring predictive and learning components: a biologically-plausible computational model", Institute of Perception, Action and Behaviour, Division of Informatics, University of Edinburgh. To be published in "Imitation in Animals and Artifacts", chapter 13, MIT Press, 2002.
<http://www.iis.ee.ic.ac.uk/~y.demiris/mitpress2002.pdf>

Gabora, Liane (1997) "The Origin and Evolution of Culture and Creativity", Journal of Memetics - Evolutionary Models of Information Transmission, 1.
http://jom-emit.cfpm.org/1997/vol1/gabora_1.html

Gardell, Carl Johan (2002) "Al-Qaida – ett medieföretag i livsstilssektorn", artikel publicerad i Svenska Dagbladet 22 maj 2002.

Hjärpe, Jan (1983) "Politisk islam", Förlagshuset Gothia, Göteborg.

Hooper, Judith (1999) "A new germ theory", Atlantic Monthly, February 1999, p. 41ff.
<http://www.theatlantic.com/issues/99feb/germs.htm>

Hurford, James R. (2000) "Social Transmission Favours Linguistic Generalisation", Language Evolution and Computation Research Unit, Linguistics Department, University of Edinburgh.
<http://www.ling.ed.ac.uk/~jim/articles.html>

Krebs, Valdis E. (2002) "Uncloaking Terrorist Networks", First Monday, April 2002.
http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_4/krebs/index.html

Lifton, Robert J. (1999b) "Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and the New Global Terrorism", Metropolitan Books, New York 1999.

Marsden, Paul (1998) "The Selectionist Paradigm: More Implications for Sociology", Sociological Research Online, vol. 3, no. 4.
<http://www.socresonline.org.uk/3/4/6.html>

Mirsky, Steve (2001) "A Host with Infectious Ideas", Scientific American, May 2001.
http://www.sciam.com/print_version.cfm?articleID=000DBEA5-16B4-1C70-84A9809EC588EF21

Nesse, Randolph M. (2001) "Evolution and the Capacity for Commitment", Russel Sage Press, New York.

Vaneechoutte, M. & Skoyles, J.R. (1998) "The memetic origin of language: modern humans as musical primates", Journal of Memetics - Evolutionary Models of Information Transmission, 2.
http://jom-emit.cfm.org/1998/vol2/vaneechoutte_m&skoyles_jr.html

Bilaga: Social Skill - Det sociala underrättelseförbandet

Det transparenta slagfältet som förebild

I studier som handlar om territoriell strid har visionen om det transparenta slagfältet förts fram. Visionen är intressant därför att den kan ligga till grund för en omprövning av såväl sättet att strida som valet av medel. Visionen är ett tankeexperiment som ger utrymme för funderingar kring hur problem skulle kunna lösas om information, som idag inte finns tillgänglig, kunde göras tillgänglig med hjälp av ny teknik. Dessa funderingar behöver inte begränsas till den territoriella striden. En ännu större fråga är vad det skulle innebära om man kunde göra den sociala miljön transparent. Väpnade konflikter utgör ju många gånger kulmen på sociala processer som pågått i flera månader eller år innan de uppmärksammas av nyhetsmedia.

Hur tidigt kan man uppmärksamma en kommande nyhet?

När nyhetsmedia uppmärksammar väpnade konflikter och andra händelser som kan få säkerhetspolitisk betydelse tenderar rapporteringen att fokusera på ett fåtal framträdande individer snarare än på de processer som lyft fram individerna.²⁹ En orsak till detta kan vara att även professionella observatörer har en begränsad förmåga att var för sig upptäcka och överblicka sociala processer. En annan orsak kan vara att uppmärksamheten tenderar att riktas mot det som för stunden ter sig mest spektakulärt, vilket i regel är en händelse snarare än de sociala processer som lett fram till den. Oavsett vad som är grundorsaken till fokuseringen på individer kan den händelseinitierade rapporteringen förstärka föreställningen att konflikter mest handlar om oresonliga ledare och att konflikthantering är liktydigt med väpnad intervention.

Ett av hindren för konfliktförebyggande insatser består alltså i att de bakomliggande sociala processerna inte uppmärksammas förrän de har kommit till uttryck i form av en massrörelse, organisation eller händelse. Om sociala processer kunde observeras och analyseras i tidigare faser så skulle en del av det som nu klassas som nyheter snarare kunna betraktas som förväntade konsekvenser av observerade processer. Nedan skisseras hur ett förband skulle kunna få en extraordinär förmåga att insamla och använda data rörande individer, sociala processer och strukturer. Med en sådan förmåga ändras sannolikt förutsättningarna för internationella insatser av polisiär eller övervakande karaktär. Förhoppningen är att ett sådant förband kan bana väg för nya sätt att med små medel stoppa konflikter och andra samhällsproblem i vardande.

²⁹ Leth, Göran & Thurén, Torsten (2002)

Samspel mellan individer ger indata

Metoden för att inhämta data bygger på samtal. Var och en i förbundet försöker samtala med så många individer som möjligt i den befolkning som man önskar följa upp. Detta tillvägagångssätt innebär att förbandsmedlemmarna måste ha en mycket utvecklad social kompetens och förmåga att genomföra strukturerade intervjuer. Därtill måste samtalet kunna genomföras på det språk som används lokalt. Ett förband som används internationellt måste kunna samtala på många språk. Eftersom antalet mångspråkiga sociala genier i världen är ytterst begränsat kan det förefalla som om dessa krav omöjliggör en rekrytering till förbundet. En lösning på problemet kan komma i form av en personlig utrustning för automatisk översättning i realtid av tal.³⁰ Utöver det kan förbundet vara teletekniskt uppkopplat till en eller flera tolkar som genom medhörning kan bistå vid särskilt viktiga samtal.

Samtalen ger extra värdefull information när innehållet kan relateras till individer. Att memorera allt som sägs under loppet av någon eller några månader kan vara nog så krävande. Att dessutom memorera de hundratals främmande personer som samtalen har förts med kräver en enastående minnesförmåga. Återigen finns det därför skäl att använda tekniska hjälpmedel. Hjälpmedlet för att memorera individer måste sannolikt utformas som en kombination av flera biometriska system.³¹ Det sammanhänger med att enskilda system inte är tillförlitliga när det kan förekomma många individer i miljön.³²

Med kamera och mikrofon kan man registrera såväl ansikten som rörelsemönster och röst. Det är en klar fördel om kameran kan byggas in i speciella glasögon som även fungerar som display. Med den placeringen möjliggörs en god överensstämmelse mellan avbildning och synintryck under pågående samtal. Bild och ljud analyseras i realtid för extraktion av biometriska data. Dessa data jämförs direkt med tidigare insamlade biometriska data som finns i den databas som förbandsmedlemmen bär med sig. Om personen redan finns i databasen så visas det på displayen.

Innehållet i de samtal som förts lagras tillsammans med uppgifter om bland annat tid, plats och biometriska data för den som samtalet förts med. Innehållet i samtalet analyseras i realtid med avseende på förekomsten av ord och kombinationer av ord. Det underlaget utgör en del av individens signatur. Vidare extraheras information om individer och sociala relationer. Denna information jämförs med och knyts tentativt till tidigare insamlade uppgifter i databasen. När det förekommer motstridiga uppgifter så visas det på displayen. Databasen kan på så sätt användas till att styra innehållet i pågående samtal.

Samspel i nätverk ger insikter

Med den ovan skisserade tekniken blir varje förbandsmedlem högpresterande ifråga om att samla information. Med många förbandsmedlemmar i samma område kan den samlade informationsmängden bli mycket stor. Kvar finns emellertid begränsningen att varje enskild förbandsmedlem bara överblickar sitt lilla stickprov ur befolkningen.

³⁰ Davison, Malcolm (2000)

³¹ DARPA (2002b)

³² Brooks, Michael (2002)

När små stickprov analyseras var för sig kan det vara svårt att upptäcka nätverk och företeelser som engagerar mindre än en procent av befolkningen. Ett stort stickprov är önskvärt, men kan inte åstadkommas om all information måste kommuniceras manuellt mellan förbandsmedlemmarna. Med den skisserade tekniken kommer kommunikationen inte att utgöra ett problem, eftersom all insamlad information är väl strukturerad och lagrad i digital form.

Informationen som förbandsmedlemmarna har samlat överförs efter varje arbetspass till en förbandsgemensam databas. Här blir den tillgänglig för statistisk analys och en bearbetning som syftar till att kartlägga olika relationer mellan individerna. Genom samtalen får varje förbandsmedlem som mest en fragmentarisk bild av existerande relationer. När fragmenten från samtliga förbandsmedlemmar görs tillgängliga för analys i en gemensam databas kan resultatet i det ideala fallet bli en helhetsbild av relationerna inom samhället. Vilket resultat som erhålls i ett verkligt fall beror i hög grad av hur samarbetsvillig befolkningen är. Om förbundet används för att utreda försvinnanden efter ett folkmord är viljan att tillhandahålla information om släktskap sannolikt stor. I andra sammanhang kan man vänta sig det motsatta.

När en förbandsmedlem inleder ett nytt arbetspass kopieras all informationen i den förbandsgemensamma databasen till den databas som förbandsmedlemmen bär med sig i fält. Varje enskild förbandsmedlem kan på så sätt dra fördel av förbundets kollektiva minne. Konkret kan det innebära att en förbandsmedlem kan titta på en individ som han eller hon aldrig sett förut, men ändå veta vem det är. De personuppgifter och biometriska data som någon annan i förbundet har insamlat möjliggör identifieringen av individen. På displayen markeras individen som känd. När så är lämpligt kan övrig tillgänglig information om individen presenteras på displayen eller via öronsnäcka. Exempelvis kan denna information användas för riktad inhämtning av relationsdata. En annan tillämpning som har föreslagits är att denna funktion används för att uppmärksamma förbandsmedlemmen på ansamlingar av individer som tillhör någon viss gruppering.³³ I kritiska lägen kan en sådan ansamling utgöra en indikation och förvarning om att någonting är i görningen.

Den statistiska analysen av all insamlad information är tänkt att möjliggöra en tidig upptäckt av företeelser som sprids via imitation. Rykten, föreställningar, pyramidspel och cellulärt organiserade rörelser utgör exempel på vad som avses. När denna information kombineras med information om relationer kan det kanske i vissa fall bli möjligt att spåra källan. Den statistiska analysen visar även på förändringar som har andra orsaker än imitativa processer. Analysen kan också avse data som knyter an till uppgiften att utreda försvinnanden efter ett folkmord. Enligt en hypotes kan statistik rörande försvinnanden och mord användas för att härleda vilka direktiv som ligger till grund för användningen av våld i ett inbördeskrig.³⁴

Ett vilt spekulerande

Resonemanget ovan är minst sagt spekulativt. Som utgångspunkt antas att det går att utveckla den teknik som stödjer insamlandet av social information. Underförstått

³³ Albinsson, Pär-Anders (2002)

³⁴ Gulden, Timothy R. (2002)

antas även att det tekniskt väl fungerande förbundet tillika fungerar socialt och därför får den information som efterfrågas. Dessa antaganden ska naturligtvis betraktas som tankeexperiment av det slag som nämndes inledningsvis. En fråga som ställs på sin spets är huruvida det existerar teoretiska modeller för sociala processer som kan nyttiggöra den information som förbundet antas kunna leverera. Här finns det skäl att bevaka forskning rörande nätverk som bedrivs vid Carnegie Mellon University.³⁵ Vid The Brookings Institution bedrivs forskning kring hur sociala fenomen och strukturer kan uppkomma som ett resultat av upprepade växelverkan mellan många individer.³⁶ Vidare har det utvecklats modeller för hur idéer, föreställningar och beteenden sprids.³⁷ Det samlade intrycket är att det finns en hel del teoretisk kunskap inom området och att det mycket väl kan vara inhämtandet av information som sätter gränser för hur tidigt vi kan upptäcka och stoppa konflikter i vardande.

³⁵ Carley, Kathleen M. (2002)

³⁶ Center on Social and Economic Dynamics (2002)

³⁷ Lynch, Aaron (2002)